

Zprávy a oznámení

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 69 (2024), No. 3, 183–187

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/152596>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2024

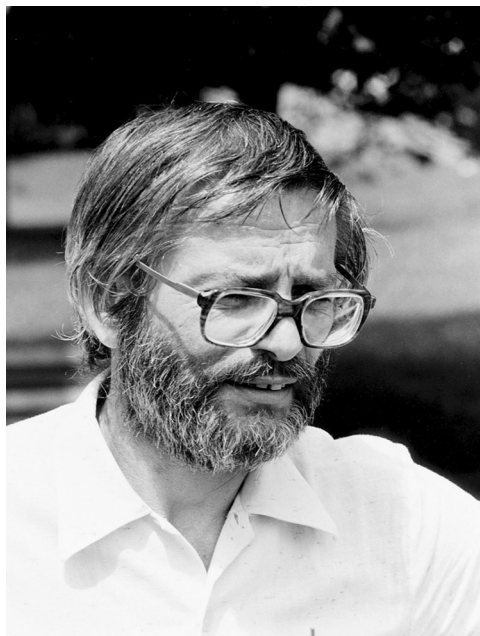
Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library*
<http://dml.cz>

Zprávy oznámení &

PROFESOR MILOSLAV HAVLÍČEK
(1938–2024)

(Foto: Jiří Dolejší)

Pro většinu přátel a kolegů přišla zpráva o tom, že 4. září 2024 zemřel ve věku nedožitých osmdesáti šesti let Miloš Havlíček, pro své blízké Míla, jedna z nepřehlédnutelných tváří české matematiky a matematické fyziky, jako zlé překvapení. Bez ohledu na své celoživotní postižení byl vždy zosobněním životní energie;

ještě o několik týdnů dříve byl v obvyklé formě a myšlenka na jeho odchod by nikoho ani ve snu nenapadla.

Narodil se 2. listopadu 1938 v čerstvě ořezané druhé Československé republice a doba jeho dětství byla vše, jen ne klidná. Navíc převratný Salkův objev pro něj přišel příliš pozdě; postihla ho dětská obrna a část dospívání strávil v léčebně v Janských Lázních. Následky ho provázely celý život, ale vyrovnával se s nimi obdivuhodně; i fyzicky byl schopen výkonů mnohému zdravému nedostupných. V roce 1956 odmaturoval a nastoupil na nedlouho před tím zřízenou Fakultu technické a jaderné fyziky ČVUT, jíž i dlouho po jejím přejmenování o deset let později málokdo řekl jinak než „fujtafl“. Absolvoval ji s výtečným prospěchem a po absolutoriu v roce 1961 nastoupil jako asistent na katedru matematiky.

Katedra byla pověstná náročností své výuky, zejména od roku 1964, kdy se jejím vedoucím stal doc. Apfelbeck, a tehdejší požadavky na studenty, zejména na ty, kteří se snažili vyniknout, by v dnešní změkčilé době pravděpodobně přivedly vyučující před soud; škola to byla v pravém slova smyslu výběrová. Míla byl důležitým článkem tohoto procesu; jeho přednášky z algebry a nároky na kladené na studenty u zkoušek byly pověstné – dlužno ale říci, že s léty se postupně stával benevolentnějším.

Z vědeckého hlediska, na druhé straně, na katedře matematiky moc života nebylo; Míla si našel svého patrona v profesoru Votrubovi, nestorovi české teoretické fyziky. Byla šedesátá léta a panovalo přesvědčení, že nejlepší cesta porozumění mikrosvětlu vede přes zkoumání jeho symetrií. První Mílovy práce byly věnovány nekonečněrozměrným Lieovým algebram, jež zobecňovaly Gell-Mannovu–Dashenovu algebru proudů, existenci a vlastnostem jejich reprezentací. Na

tomto základě podal a v roce 1969 obhájil kandidátskou disertaci. To se stalo na MFF UK, kam Míla následoval profesora Votrubu, jenž tam byl spolu s většinou katedry z ministerské vůle převeden v roce 1967; vznikla tak paradoxní situace, kdy matfyz měl dvě katedry teoretické fyziky. Fyzikální inspirace od mentora přicházela i nadále; počátkem sedmdesátých let jsme například na žádost pana profesora rozebírali popis nestabilních systémů v reakci na práce, jež se tehdy objevovaly a prozrazovaly zásadní nepochopení principů kvantové mechaniky.

Doba nebyla dobrá. Dveře na jednu stranu byly zavřené – s výjimkou nemnohých, kteří jezdili a většinou nám tam čest nedělali – a byla přirozená tendence využít zbývajcího otevřeného směru. Tak byl Míla v roce 1973 vyslán do Spojeného ústavu jaderných výzkumů v Dubně, kde strávil následujícího tři a půl roku v Laboratoři teoretické fyziky. V té době objevil nové zajímavé algebraické téma, kanonické realizace Lieových algeber, to jest vyjádření jejich generátorů pomocí polynomů v párech kanonických proměnných; s jistou nadsázkou by se dalo mluvit o algebraické teorii reprezentací. Se spolupracovníky – mezi nimiž byl například Wolfgang Lassner z Lipska, s nímž se Míla seznámil, byv v Dubně zařazen do „německého“ sektoru vedeného prof. Uhlmannem – sestrojil tyto realizace pro všechny třídy klasických Lieových algeber a jejich nekompaktní protějšky. Tyto výsledky byly základem jeho doktorské disertace. Jako anekdotickou historku, čtenářům mladších ročníků stěží pochopitelnou, mohu dodat, že jeho výtisk disertace byl při návratu ze SSSR v únoru 1977 sovětskými pohraničníky zabaven a do Prahy musel být propašován, a to až víc než dva roky poté; obhajoba sama se konala v prosinci 1979. Zmíněné výsledky byly také součástí většího cyklu prací, za

něž byl – spolu s Jiřím Blankem, Jaroslavem Dittrichem, Genrichem Kolerovem a autorem těchto řádků – oceněn v roce 1985 první cenou SÚJV v teoretické fyzice.

Je zřejmé, která disciplína byla jeho srdci nejbližší; převážná část jeho publikací – s mnohým spoluautory, z nichž jmenuji aspoň některé: Severin Pošta, Edita Pelantová, Jiří Tolar a Čestmír Burdík, za zahraničních Anatolij Klimyk, zmíněný Wolfgang Lassner, Patrick Moylan, Yuri Smirnov, Valerij Tolstoj, a samozřejmě také „naši lidé v Montrealu“, Jiří Patera a Pavel Winternitz – je věnována algebraickým problémům. Po Lieových algebrách se věnoval realizacím a reprezentacím Lieových superalgeber, hojně jsou citovány jeho práce o gradaci Lieových algeber, a v posledním období se zaměřil na q -deformované algebraické struktury.

Algebra ovšem nebyla jeho jediným matematickým zájmem. Již počátkem sedmdesátých let začal přednášet funkcionální analýzu; téma ho přitahovalo s ohledem na vlastnosti neomezených operátorů v reprezentacích Lieových algeber, jež studoval. Kurs po jeho odjezdu do Ruska přebíral Jiří Blank a později autor tohoto textu; to byl ovšem jen začátek historie. K přednáškám vznikla čtyřdílná skripta, jež dala posléze vzniknout projektu učebnice. Ta se rodila těžce, obsah rostl a narážel na limity příznačné pro tehdejší dobu, a bylo také třeba podstoupit dlouhý boj s „majiteli pravdy“ v osobách recenzenta a vědeckého redaktora; ironií bylo, že když jsme tím vším prošli, poměry se změnila a příslušné státní nakladatelství zkrachovalo. K naší úlevě se však o dva roky později osířelého projektu ujalo nakladatelství Karolinum a dalo vzniknout knize o operátorech v Hilbertových prostorech a kvantové fyzice, již studenti FJFI něžně přezdívali „modrá smrt“. Navíc se po opakovaném přepracování kniha objevila ve

dvou anglických vydáních, poslední v roce 2008 ve Springer Verlag.

To jsme ovšem předběhli dobu, musíme se vrátit o více než dvacet let zpátky. Po nástupu nového vedení Nukleárního centra MFF se Míla ocitl v nepřízni; dlužno říci, že nikoli sám. Konflikty se prohlubovaly, proto v roce 1988 volil návrat na svou *alma mater*, na její katedru matematiky. Zde byl vážen, a když došlo ke zlomu, pro většinu akademické obce byl přirozeným kandidátem na děkana obrozené školy. Ujal se této role a během čtyř let bezpečně provedl fakultu složitým obdobím přechodu k novým pořádkům. Jeho úspěšná práce v této roli nebyla zapomenuta; děkanem se stal znovu v roce 2000 a odsloužil dvě další tříletá období; vždy se zasazoval o to, aby fakulta dodržovala striktní standardy akademické excelence a navazovala plodné vědecké kontakty. Nezanedbatelným dílem přispěl k oživení výzkumných aktivit na FJFI. Po svém návratu založil seminář a ve svém prvním děkanském období Dopplerův ústav pro matematickou fyziku a aplikovanou matematiku, jehož úspěšná činnost trvá již přes třicet let.

Bez ohledu na funkce se nepřestal zabývat matematikou. Po převratu získal vedle zmíněných vědeckých také pedagogické hodnosti, jež byly dříve vyhrazeny jiným: v roce 1990 se habilitoval a o tři roky později byl jmenován profesorem. Zůstal věrný katedře matematiky, jejímž byl aktivním členem do konce své kariéry a jako emeritus s ní spolupracoval po zbytek svého života.

Když se zamýšlím nad tím, jaký význam pro své široké okolí Míla měl, životopisné údaje nepostačí. Byl nadán empatií, ač to nikdy nedával najevo, a měl schopnost pomáhat. V trudných dobách

sedmdesátých a osmdesátých let, nehledě na to, že byl v té době stejný pária jako ostatní, uměl nacházet způsoby umožňující lidem vyhnout se nepříjemnostem, jež na ně čekaly za každým rohem. Když se časy změnily, mnozí ho nepřestávali vyhledávat jako zdroj povzbuzení a inspirace; až do poslední chvíle byl jeho dům ve Slivinci místem, kam jsme se opakovaně vraceli. Již jsem zmínil jeho výkony, s nimiž se hned tak každý nemůže měřit. Postavil dům. Byl schopen na silnici pod pouliční lampou vyměnit spojkové obložení v motoru svého wartburgu. V dřívějších dobách byl zanícený vodák; jeho oblíbenou řekou byl Hron. Hrál dobře na banjo; do poslední chvíle vystupoval pravidelně s kapelou svého mladšího bratra. Prostě chlap jak se patří.

Jeho moudrost a nezaměnitelný humor dávaly jeho blízkým víru, že stojí za to s životem se prát; budou nám hodně chybět.

Pavel Exner

EVROPSKÝ MATEMATICKÝ KONGRES V SEVILLE

Ve dnech 15. až 19. července 2024 proběhl již devátý Evropský matematický kongres, tentokrát ve španělské Seville. Tato významná akce se tradičně těší velkému zájmu; i přes vysoké letní teploty pohybující se kolem 40 stupňů Celsia letos přilákala více než 1 200 účastníků včetně početné české výpravy.¹

Kongres tradičně zahájily projevy organizátorů a předsedy Evropské matematické společnosti (EMS), kterým je v sou-

¹Podrobnější zprávu o kongresu a dojmy českých účastníků lze nalézt v *Informacích ČMS* ze srpna 2024, viz <https://jcmf.cz/?q=cz/node/735>.

časnosti dánský matematik Jan Philip Solovej. Slavnostní ceremoniál pokračoval udělením cen EMS pro mladé vědce do 35 let, které získali Tom Hutchcroft, Danylo Radchenko, Jessica Fintzen, Richard Montgomery, Adam M. Kanigowski, Jacek Jendrej, Nina Holden, Frederick Manners, Cristiana de Filippis a Maria Colombo. Cenu Felixe Kleina za vynikající matematické řešení průmyslového problému obdržel Fabien Casenave, cenu Paula Lévyho za výzkum v teorii pravděpodobnosti si odnesl Jeremy Quastel, cenu Otto Neugebauera za přínos k historii matematiky získal Reinhard Siegmund-Schultze a konečně cenu Corneliuse Lanczose převzali Patrick Amestoy, Jean-Yves L'Excellent a Chiara Puglisi. Podrobnější informace o všech oceněných a též o průběhu celé akce jsou k dispozici v kongresovém deníku na webu <https://www.ecm2024sevilla.com/index.php/daily-news>.

Součástí pětidenního programu byly plenární a zvané přednášky a další konferenční vystoupení, minisymposia a panelové diskuse. Velkému zájmu se těšila např. přednáška nositele Abelovy ceny Aviho Wigdersona. Pro účastníky byl přichystán i doprovodný program, např. návštěva královského paláce Real Alcázar, jedné z nejvýznamnějších památek muslimské architektury na Pyrenejském poloostrově.

Všichni zájemci jsou zváni na desátý Evropský matematický kongres, který se uskuteční roku 2028 v italské Bologni. Připomínáme, že členové České matematické společnosti se mohou za zvýhodněnou cenu stát individuálními členy EMS a díky tomu ušetřit na registračním poplatku.

Antonín Slavík

41. MEZINÁRODNÍ KONFERENCE HISTORIE MATEMATIKY

*Cestička z Poděbrad známě se vine,
hezčí je krásnější než všechny jiné.
A když se pocestný ve světě ztrácí,
na tuto cestičku s láskou se vrací.*

A přibližně čtyřicet pocestných ve dnech 19. až 23. srpna 2024 putovalo do Poděbrad za účelem návštěvy 41. mezinárodní konference Historie matematiky. Cestičku prošlapal a zvelebil programový a organizační výbor ve složení M. Bečvářová, J. Bečvář, Z. Halas, M. Hykšová, M. Melcer, A. Slavík, M. Otavová, I. Šýkorová a M. Vestenická.

Podobně jako Římané budovali spolehlivé trasy za použití pevných kamenů, tak i konference musí být podpírána stabilními pilíři několika přednášek. Plenární přednášky pronesli Danuta Ciesielska: *Quaternions in Polish publications and lectures courses until 1914*, Stanisław Domoradzki: *The formation of the historical environment in Krakow in the 20th century. In memory of Zofia Pawlikowska-Brożek (1941–2023)*, Zdeněk Halas: *Matematika v Boethiově traktátu O základech hudby* a Miloš Hauptman: *I filatelie je věda*.

Cesta dlouhá tisíc mil začíná vždy jediným krokem. První krok učinili Jindřich Bečvář a Martina Bečvářová tématem *Premonstráti v Plzni*. Účastníci obdrželi stejnojmennou monografii, která představuje komplikované životní osudy i odborné, pedagogické a vzdělávací aktivity těchto řeholních kanovníků. Monografie vyplnila 66.–70. svazek edice Dějiny matematiky a byla vydána za podpory projektu GA ČR *Nedoceněná role plzeňských premonstrátů v matematice a přírodovědě*. Následně David Hamr *Ve službách přesnosti – mechanické časomíry ve sbírkách*

Národního technického muzea demonstroval, že není větší škody než ztracený čas. Navázala Helena Durnová vlasteneckým námětem *České národní obrození a Bernard Bolzano*. Jindřich Michalik uposlechl moudré rady své babičky a šel si hrát se sirkami do stohu při *Hledání optimálních strategií pro kombinatorické hry*. Michaela Dvořáková zabrousila do lingvistických končin s přednáškou *Terminologie v učebnicích geometrie pro střední školy v 19. a 20. století*. Pavlína Šteřlová interaktivně zapojila posluchače, aby si osvojili *Bolzanovo Vědosloví a jeho význam v dnešní didaktice*. *Aritmetika Martiana Capelly (Jak mnoho nepochopení ovlivnilo promyšlený koncept)* rozněčouvala vášnivou debatu v režii Adély Svobodové. Tomáš Lengyelfalussy a Štefan Tkačik připomněli *Osobnosti slovenskej matematiky II – životné vzory pre budúce generácie*. A protože bez geometrie by byl život příliš jednotvárný, Katka Urbánková obohatila představivost publika tématem *Soddyho kružnice*. Martin Melcer si uvědomil, že člověk nedosáhne osvícení imaginací světla, ale tím, že si uvědomí temnotu, proto představil *Vzdělání nejen ve školních lavicích aneb úsvit populárně naučné literatury*. Trpí-li někdo decidofobií, doporučujeme *Vícekritériální rozhodování – pohled do historie* v podání Magdaleny Hykšové. *Matematikové v Karlových Varech* po sobě zanechali mnoho stop, a tak neúmyslně svěřili svá tajemství do rukou Antonína Slavíka. *Geomet-*

rie náhody ve zpracování Marie Vestenické potvrdila, že Pascal s Fermatem nehráli v kostky. Jméno *František Josef Gerstner a zrození pražské polytechniky* rezonovalo sálem v živém znění Miroslavy Otavové. Michal Řepík ukázal nejen krásné fotografie rozkvetlých zahrad, ale i *Astronomické přístroje Mikuláše Koperníka*. Irena Sýkorová vysvětlila v Komenského stylu *Ohlédnutí za jednou neurčitou rovnicí*. Nikola Pajerová se přesunula *Od Delaunayovy triangulace, přes diferenciální geometrii až k metrologii*. Finální destinací konferenčního putování byl výstup *Newton a Principie* od Karla Vašíčka.

Za zdařilý průběh konference je třeba poděkovat všem, kteří se s nadšením podíleli na zkrášlení pomyslné cesty, přednášejícím i všem účastníkům, zejména však obětavému Martinu Melcerovi z Ústavu jazykové a odborné přípravy UK, který rovněž hrál klíčovou roli v plánování volnočasových aktivit pro účastníky, a to v podobě nočního překvapení, procházky po Poděbradech či společenského večera. Doufejme, že navzdory rozmanitým toulkám se v Poděbradech opět sejde mnoho poutníků i v roce 2026, aby navštívilo 42. mezinárodní konferenci Historie matematiky. Informace o proběhlých i plánovaných akcích lze najít na webu <http://www.fd.cvut.cz/personal/becvamar/>.

Marie Vestenická